

ANDRZEJ SIERADZKI

TŁUMACZENIE NAZW OFIAR STAROTESTAMENTOWYCH W *PSAŁTERZU DAWIDOWYM* M. REJA

[...] nie dopuszczaj upadać sercam naszym w ony stare obyczaje nieprzyjemne Tobie, którymi bychmy mogli snadnie obrazić świętą wielmożność straszliwego majestatu Twojego.

M. R e j, *Modlitwa* po Ps 51

Bardzo rozbudowane i obwarowane licznymi przepisami rytuały ofiarnicze Starego Testamentu¹ zostały odrzucone przez chrześcijaństwo już u samych jego początków. Literatura nowotestamentowa, zwłaszcza *List do Hebrajczyków*, podkreśla, że ofiary te, niedoskonałe i powtarzalne, były tylko zapowiedzią doskonałej i niepowtarzalnej ofiary Chrystusa na krzyżu. Rezygnacja z dawnych rytuałów nie oznaczała bynajmniej odrzucenia samej idei ofiary, w tym też ofiary materialnej. Problem ten szeroko dyskutowany był już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa. Szło przede wszystkim o to, czy niematerialnemu Bogu należy się widzialna ofiara, czy też jest ona wymysłem czysto ludzkim. Problem ten, rozstrzygnięty już przez św. Augustyna, powrócił z całą ostrością w wieku XVI,

---

Dr ANDRZEJ SIERADZKI – adiunkt Instytutu Filologii Polskiej UAM w Poznaniu; adres do korespondencji: ul. Kutrzeby 8c/3. 62-300 Września.

¹ Zob. np. ks. S. Ł a c h, *Rozwój ofiar w religii starotestamentowej*, Poznań 1970; G. von R a d, *Opfer des AT*, w: *Theologie des AT*, München 1966; D. K e e l, *Die Welt der altorientalischer Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen*, Zürich 1972, s. 301-313.

kiedy to przyznaje się często wyższość ofiar „serdecznych”, czyli duchowych, nad materialnymi².

Z poglądem tym będzie polemizował P. Skarga, pisząc:

[...] lepsza z obojga złączona, gdy powierzchnia widoma wyświadcza i prawdziwą czyni wewnętrzną, niewidomą [...]. I gdy czynić powierzchni nie możesz, Pan Bog na wewnętrznej przestaje, a gdy i możesz i opuścisz, nie całe Panu Bogu służysz³.

Przekład tych fragmentów *Psalterza*, w których mowa o ofiarach, wymagał od tłumacza znajomości nie tylko realiów starotestamentowych, ale też sposobu odczytywania owych miejsc przez teologię współczesną. Interpretacja tych fragmentów, nieobecna w tekście lub materializująca się w przekładach w formie amplifikacji, uwag marginesowych, argumentów itp., wpływała często w sposób zasadniczy na kształt tekstu psalterzowego. Dlatego też analiza tłumaczenia wymaga uwzględnienia owych realiów zewnętrznych wprowadzając wobec tekstu, ale decydujących, jak to pokażemy niżej, o jego kształcie zarówno semantycznym, jak i formalnym.

W niniejszym artykule przedstawimy sposób tłumaczenia starotestamentowych realiów ofiarniczych w *Psalterzu Dawidowym* Mikołaja Reja⁴. Aby sprawdzić oryginalność rozwiązań translatorskich Nagłowiczana, zestawiamy je z jednej strony z podstawą tłumaczenia, którą jest, przypomnijmy, *Psalmorum omnium iuxta hebraica veritatem paraphrastica interpretatio* Johana van der Campen⁵, z drugiej zaś z wcześniejszym przekładem polskim (dokonanym z Wulgaty), *Żoltarzem* W. Wróbla⁶.

Kierujący się założeniami ówczesnej *philologiae sacrae* Campensis dąży do filologicznej ścisłości (ale nie dosłowności), do historycznego autentyzmu, do wierności wobec tekstu podstawowego. Takie podejście służy odczytaniu nie tylko litery, ale przede wszystkim sensu oryginału. Zdarza się jednak, że tłumacz świadomie pomija literę, by tym dobitniej wydobyć ducha oryginału. W interesujących nas tu fragmentach *Psalterza* mówiących o ofiarach starotestamento-

² Toczącą się w Polsce na przełomie XVI i XVII wieku dyskusję na ten temat omawia szerzej Paweł Sczaniecki OSB (*Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o mszy św.*, Poznań 1962, s. 95-98).

³ *Kazania o siedmiu sakramentach*, Kraków 1600, s.80 – cyt. za: Sczaniecki, dz. cyt., s.95.

⁴ Korzystam tu z wydania: [Mikołaj Rej z Nagłowic], *Psalterz Dawidów*, wyd. S. Ptaszycki, Petersburg 1901. Rej za Campensisem stosuje hebrajską numerację psalmów, nie numeruje wersetów.

⁵ Kraków 1532.

⁶ *Żoltarz Dawidów przez mistrza Walentego Wróbla z Poznania na rzecz polską wyłożony*, Kraków 1539.

wych uczyni tak m. in., przekładając werset 22 Ps 107. W tekście hebrajskim mowa w tym miejscu o składanej ze zwierząt ofierze *zebech*. W rytuale starożytnego Izraela ofiara ta była wyrazem podziękowania za otrzymane łaski, a równocześnie oddania czci Bogu⁷. Kampeńczyk, rezygnując ze wskazania krwawego charakteru tej ofiary, wydobywa przede wszystkim jej dziękczynny i uwielbiający charakter:

Offerant tibi sacrificia grati animi, quibus agnoscant beneficia tua Domine.

Podobnie uczyni, przekładając w. 17 Ps 116. Tłumacząc nazwy poszczególnych ofiar, korzystał Campensis z rozwiązań translatorskich wypracowanych przez Wulgatę. Z tego tłumaczenia pochodzą nazywające poszczególne rodzaje ofiar rzeczowniki: *holocaustum*, *hostia*, *oblatio*, *sacrificium*, *victima* oraz oznaczające czynności ofiarne czasowniki: *immolo*, *offero*, *sacrifico*.

Wszystkie występujące w podstawie tłumaczenia nazwy ofiar zastępuje Rej jednym rzeczownikiem *ofiary*, a czynności ofiarne czasownikiem *ofiarować*. Na takie rozwiązanie translatorskie w decydującym stopniu wpłynęła wszechobecna w jego tekście aktualizacja, przez którą rozumiem tu przystosowanie tekstu do sytuacji tak kulturowej, jak i religijnej przyszłego czytelnika. Nie dbający o historyczny autentyzm przekładu Nagłowiczczanin wprowadza do tekstu pojęcie samej ofiary i rytuału ofiarniczego zgodne z doktryną chrześcijańską i chrześcijańską liturgią. Znakomity kontekst dla rozumienia obu słów w jego tekście stanowi fragment *Argumentu* do Ps 50 [49], gdzie czytamy:

[...] jako też Bog miał zniszczyć zwyczaj służby starego zakonu i ofiar ich i jakich ofiar i posług od nas potrzebować raczył.

Odpowiedź zawarł tłumacz w poszczególnych fragmentach, które w podstawie tłumaczenia przywołują ofiary starożytnego Izraela.

Pozostając w zgodzie z przyjętym w XVI wieku rozumieniem ofiar, wprowadza najczęściej do tłumaczonych przez siebie tekstów ofiary „serdeczne”, czyli niematerialne, które zastępują różnego typu ofiary i sytuacje ofiarne z tekstu podstawy łacińskiej. Przyjrzyjmy się możliwym rozwiązaniom.

Na wyższość ofiar duchowych nad materialnymi wskaże Rej *expressis verbis* w tłumaczeniu wersetu 31. Ps 69:

[...] nadzieja moja o wybawieniu twoim w całości myśl moję zachowa.
A wdzięczniej to jemu będzie ta nadzieja moja nad wszytki ofiary.

---

⁷ Zob. L a c h, dz. cyt., s. 79.

Występujące w parafrazie Rejowej wyrażenie *wszystki ofiary* zastępuje wprawdzie wymieniony w podstawie tłumaczenia szereg zwierząt ofiarnych:

quam si bouem offeram aut vitulum cornua producentem et ungulas.

ale w aktualizującym kontekście całości tekstu polskiego odnosi się wyłącznie do ofiar materialnych składanych w kościele. Ofiara wewnętrzna, jako wyraz wdzięczności za wybawienie z rąk „sprzeciwników”, o czym informuje werset poprzedzający i następujący, pojawia się również w parafrazie Ps 54.6. Występujący u Campensisa fragment:

Liberaliter sacrificia offeram tibi laudibus et ferram nomen tuum Domine bonum est enim et gratiosum

ma u Reja redakcję:

A ja z wielkiej chuci swej serdeczne ofiary będę ofiarował tobie.[...], rozlicznym wysławianim wynosząc ku gorze święte a dobrotliwe imię twoje.

Tym razem Rej zdaje się nawiązywać raczej do Wulgaty. Jego *serdeczne ofiary* bliższe są bowiem znaczeniu niesionemu przez znajdującą się tam frazę *Voluntarie sacrificabo tibi* niż Kampeńczykowemu *Liberaliter sacrificia offeram tibi*. Wróbel tłumaczy dosłownie wspomnianą frazę jako: *Dobrowolnie będę ofiarował tobie*. Parafrazując werset 22 Ps 107 wprowadza Campensis zamiast występującej w oryginale hebrajskim krwawej ofiary *zebech* ofiarę duchową:

Oferant tibi sacrificia grati animi, quibus agnoscat beneficia tua Domine et commemorent apud alios opera tua libenter et palam.

Podąża tu tym razem za rozwiązaniem proponowanym przez Wulgatę *juxta Septuaginta*, gdzie czytamy:

et sacrificent sacrificium laudis, et adnuntient opera eius in exultatione.

Wulgata *juxta hebraicum* wprowadza w tym miejscu nazwę ofiary krwawej:

[...] et immolent hostias gratiarum⁸.

---

⁸ Psalmi *juxta Septuaginta* i *juxta hebraicum* cytuję według: *Biblia sacra juxta Vulgatam versionem*, t. I: *Genesis-Psalms*, Adiuvantibus B. Fischer OSB u.a., Stuttgart 1975.

W swojej parafrazy Rej precyzuje znaczenie tej ofiary , czyniąc jej przedmiotem czystość umysłów:

Izaż by też im to właśnie nie przystało, uznawszy takie sprawy jego nad sobą, też go osobliwie wysławiać, a ofiarując jemu czystość umysłów swoich, rozważywszy możliwość jego i dobrodziejstwa dziwne nad sobą.

Wróbel tłumaczy ten wers niemal dosłownie:

A niech ci ofiarują ofiarę chwały, a niechaj objawią uczynki jego w radościach.

Poprzez dodany komentarz:

uczynki czusz jako je swym narodzeniem i swą śmiercią wybawil

wprowadza chrystianizację odgórną, w której kontekście *ofiary chwały* rozumieć trzeba jako podziękowanie za zbawienie przez Chrystusa. Ofiarę wewnętrzną jako wyraz uwielbienia Boga przywoła Rej również w parafrazy Ps 51 w. 17. Tekst podstawy łacińskiej:

Sed sacrificia, quibus placatur Deus [...] animus poenitentia fructus et cor dolore concussum et vulueratum [...]

oddaje przez:

[...] tobie ofiaruję skruszone a pokorne serce, wiedząc, iż to tobie jest przyjemniejsza ofiara.

Występujące w jego przekładzie „skruszone a pokorne serce” stanowi parafrazę syntagmy *cor dolore concussum et vulueratum* z podstawy tłumaczenia. Wróbel tekst Wulgaty:

Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non sperent

tłumaczy przez:

Toć jest ofiara Panu Bogu przyjemna, dusza zasmucona, a ty miły Panie Boże sercem skruszonym i ukorzonym nie wzgardzisz.

Przekładając końcowy werset Ps 50:

Quicumque mihi animi offerat gratitudinem, is me vere honorat [...].

Rej, miał o ofierze, woli mówić o jej celu, wskazując, że „własną pocziwość”, czyli uwielbienie, okazuje Bogu ten, kto się z nim „obchodzi wdzięcznością umysłu swego a czystym sercem”.

Wobec faktu, że śmierć Chrystusa na krzyżu stała się wypełnieniem zapowiedanego przez proroków Nowego Przymierza⁹, nieaktualna dla chrześcijan, stała się tak charakterystyczna dla ludów starożytnego Orientu, w tym również Izraela, idea zawierania przymierza z Bogiem poprzez ofiarę. Odpowiedzią na tak pojmowaną rzeczywistość ofiarniczą jest w *Psalterzu* Reja redakcja Ps 50 w 5. U wiernego oryginałowi Campensisa ma on postać:

Congregate ad me sanctulos meos, inquit Dominus, de quibus tam sum meritis bene et qui mecum inierunt pactum de sacrificandi ronne.

U Reja czytamy natomiast:

[...] i rozkaże aby byli przed obliczność jego zgromadzeni wszyscy przebrani jego, którzy z nim sprawiedliwie dzierżyli przyjęte przymierze jego [...].

Nagłowiczanie, postępując prawdopodobnie za Wulgatą:

Congregate illi sanctos eius, qui ordinant testamentum eius super sacrificia

zmienia nadawcę tekstu, ale ponadto rezygnując z tłumaczenia obecnej u Kampeńczyka frazy *de sacrificandi*, likwiduje tym samym tak istotny w rytuale starotestamentowym wspomniany już zwyczaj zawierania przymierza z Bogiem poprzez ofiarę. Wróbel tłumaczy ten werset niemal dosłownie:

Zgromadźcie jemu święte jego te, którzy rządzą zakon jego ku ofiarom.

Obraz przejęty z liturgii ofiarniczej w Kościele katolickim wprowadza Rej do tekstu Ps 50 w. 8. Znajdujący się w postawie łacińskiej fragment:

Non te reprehendam sacrificiorum mihi [...] holocaustamata tua [...] coram me praesto sunt

oddaje przez:

Abowiem żadnego z was karać o to nie będę, żeście mi ofiar dosyć nie nanieśli, abowiem każda ofiara godna przed oblicznością moją jest [...].

---

⁹ *Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność. 2000 lat nadziei*, Warszawa 1997, s. 618-20, hasło *Przymierze*.

Użyty w liczbie mnogiej rzeczownik *ofiary* nie jest tu tylko prostym zastąpieniem łacińskich *sacrificium* i *holocaustum*. Wprowadzony do frazy: *żeście mi ofiar dosyć nie nanieśli* przywołuje powszechny jeszcze w XVI wieku zwyczaj składania materialnych darów na ołtarzu w czasie mszy¹⁰. Ten sam zabieg powtórzy Rej raz jeszcze, gdy przyjdzie mu tłumaczyć werset 16 Ps 51, który u Campensisa ma postać:

Externis sacrificiis etiam si plurimma offere coner, non placaberis, neque hostia, quae altari imponitur delectaberis.

Występujące w podstawie tłumaczenia informacje o czynności składania ofiar, w tym ofiary krwawej (*hostia*), zastępuje znowu obrazem wziętym z liturgii chrześcijańskiej, niesienie ofiar na ołtarz w czasie nabożeństwa:

Abowiem bych ci też nioś i rozmaite ofiary rozumiem, iż tym nie wzruszę miłosierdzia twego.

Również Wróbel występujące w tym miejscu w Wulgacie (50.18) słowa *sacrificium* i *holocaustum*:

Quoniam si voluisses sacrificium dedissem utque holocaustis non delectaberis

tłumaczy przez polskie ofiary:

bo by raczył mieć ofiary, wždy bych ci je dał, ale wiem, że sie ty w ofiarach nie będziesz już kochal.

wyjaśniając równocześnie w komentarzu, że chodzi tu o ofiary „starego zakonu”. W kontekście przedstawionego wyżej konsekwentnego unikania tłumaczenia realiów rytu starożytnego Izraela zaskakuje redakcja ostatniego wersetu Ps 51. Podobnie jak w innych miejscach cyklu rezygnuje Rej z tłumaczenia występujących na początku wersetu w podstawie łacińskiej nazw ofiar: *sacrificium*, *oblatum* i *holocaustum*, zastępując je ogólnym *rozmaite ofiary*. Wprowadzając czasownik *nieść*, konstruuje tłumacz sytuację składania ofiar znaną czytelnikowi z liturgii mszalnej. W drugiej części pojawiają się jednak woły (jako tłumaczenie łac. *vitula*), których obecność w tekście podstawy łacińskiej jest uzasadniona, ponieważ były one zwierzętami składanymi na ofiarę całopalną. Na tle wcześniejszego obrazowania trzeba by przyjąć, że w czasie procesji ofiarnej obok innych ofiar material-

¹⁰ Zob. Szczyński, dz. cyt., s. 91-95.

nych złożone zostaną Bogu jako wyraz wdzięczności również woły. Fragment ten w kontekście wcześniejszej frazy *wtedy odbudujesz mury Jeruzalem* nabiera znaczenia symbolicznego. Mowa tu już bowiem nie o starotestamentowym rytuale ofiarniczym, lecz o nowych ofiarach składanych w Jeruzalem niebieskim. Symbolicznie, choć inaczej niż Rej, odczytuje ten fragment również Wróbel, który fragment z Wulgaty [50.21]:

Tunc acceptabis sacrificium iustitiae, oblationes et holocausta, tunc imponent super altare tuum vitulos

tłumaczy przez:

Tedy więc ([...] gdy kościół swój zbudujesz) będziesz wdzięczno przyjmował ofiare sprawiedliwości, ofiary i obiady [...]tedy więc będą kłaść na ołtarz twój i woły

i dodaje komentarz:

to jest będą się za ciebie wydawać na śmierć a jako woły będą je zabijać.

Nie zawsze precyzuje Rej w tekście przekładu, o jakie ofiary chodzi, wprowadzając ogólne znaczenie ofiary miłej Bogu. I tak przekładając Ps 56 w. 12:

Confite tui apud me o Deus, sacrificia , que noueram offerre tibi, quae sic persoluam, ut accepta referam mea omnia tibi.

przez:

A nic mię nie strach żadnej możności świeckiej, gdym sie ja poruczył Panu swemu, ale zem na tym umysł swój postanowił, abych ofiarował Panu swemu takie ofiary, jakiebych rozumiał być najprzyjemniejsze jemu.

zachowuje tłumacz obecne w podstawie łacińskiej znaczenie ofiary składanej Bogu w podzięce za opiekę, likwiduje natomiast informację, że jest ona wypełnieniem poczynionych wcześniej zobowiązań. Kwalifikuje natomiast samą ofiarę jako miłą Bogu. Wróbel podąża wiernie za Wulgatą, tłumacząc występujące tam *vota* przez *śluby*:

[...] ja sam w sobie twoje śluby tobiem ślubil [...].

Ogólne znaczenie ofiary miłej Bogu przywoła Nagłowiczanie również w redakcji Ps 66 w. 13-15. Treść zawartą u Campensisa w trzech wersetach tego psalmu:

Introibo in domum tuum in holocaustis [...]
 Quae distincte promisi labiis meis, et quem loctus sum ore meo [...]
 Holocausta pinquium offeram tibi et cum sossitu arietis boues mactabo cum hircis.

kondensuje w jednym fragmencie, zastępując obraz całopalnych ofiar starotestamentowych przez omawiane tu znaczenie ogólne. Wróbel występujący w 13. wersecie Ps 64 u św. Hieronima rzeczownik *holocaustum* tłumaczy ogólnym – *ofiary*, ale już w wersecie 15. zawierającą go syntagmę:

Holocausta medullata offeram tibi [...]

oddaje przez:

Będę ofiarował tobie [...] ofiary co natłuszcze zapalone [...].

W zamieszczonym poniżej obszernym komentarzu krwawe ofiary ze zwierząt każe rozumieć alegorycznie:

[...] to była figura iż pan Jezus miał być ofiarowan za grzechy nasze a krew miała być z niego wytoczona. A potem gorącością łaski zapalony miał być na drzewie zawieszon.

Wzór dla przedstawionych wyżej fraz ogólnie nazywających ofiary stanowiła prawdopodobnie obecna w parafrazie łacińskiej (Ps 116 w. 17) syntagma:

[...] offeram tibi sacrificia, quibus maxime delectaris [...].

która występuje w kontekście analogicznym do przedstawionych wyżej. Zawarty w niej rzeczownik *sacrificia* odnosi się do ofiar dziękczynnych. Tłumacząc jednak ten fragment, precyzuje Rej owo ogólne znaczenie, przedmiotem ofiary czyniąc modlitwę:

[...] jawnie przed oblicznością wszęgo zebrania będę ofiarował świętemu imieniu twemu modlitwy moje [...].

Przeprowadzone wyżej analizy pokazują, że Rej, tłumacząc fragmenty psalmów, w których mowa o ofiarach starotestamentowych, daleki jest często zarówno od litery, jak i ducha oryginału. Wierny zasadom *philologiae sacrae* Campensis, choć w niektórych miejscach odchodzi od oryginału, w ogólnym wymiarze tekstu przekazuje jednak zarówno obraz samego rytuału starotestamentowego, jak i sens składania poszczególnych ofiar. Dla oddania nazw rozlicznych ofiar wykorzystuje utrwalone już w kulturze europejskiej rzeczowniki wprowadzone przez

Wulgatę. Inną postawę przyjmuje Mikołaj Rej. Przystosowując swoje tłumaczenie dla potrzeb współczesnego czytelnika, eliminuje konsekwentnie ze swej parafrazy wszelkie starotestamentowe realia ofiarnicze, jako niezgodne z duchem religii chrześcijańskiej. W ich miejsce wprowadza do tekstu przede wszystkim wysoko cenione w XVI wieku ofiary duchowe albo mówi o samym akcie ofiarnym, nie wdając się w szczegóły. Dwukrotnie przywołuje w tekście rytuał ofiarnicy powszechny w czasach mu współczesnych.

Fragmety dotyczące ofiar aktualizuje również W. Wróbel. Przy czym czyni to nie jak Rej poprzez określoną redakcję tekstu psalmicznego, lecz przez umieszczenie przy poszczególnych wersach komentarza objaśniającego sens wybranych zwrotów. W wielu miejscach mówi zatem, za Wulgatą, o ofiarach Izraela, ale poprzez tekst zewnętrzny (argumenty, komentarze) interpretuje je w duchu teleologii chrześcijańskiej. Porównanie obydwu psalterzy z początku XVI stulecia pokazuje, że Nagłowiczanie przyjęli odmienną technikę translatorską niż jego poprzednik na gruncie przekładu psalterzowego. Dodajmy, że podobnie tłumaczył będzie później, pozostający pod wpływem Reja, Jakub Lubelczyk¹¹.

Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy widoczny u Reja brak troski o szczegóły w oddaniu rytuału ofiarniczego Izraela, jest rezultatem wpływu przekładu Wróbla, czy też jest wyrazem ogólnych tendencji panujących w translacji psalterzowej początku szesnastego stulecia.

BIBLIOGRAFIA

Teksty źródłowe

Biblia sacra. Juxta Vulgatam versionem, t. I: Genesis-Psalms, Adiuvantibus B. Fischer OSB i inni, Stuttgart 1975.

Johan van der Campen, Psalorum omnium iuxta hebraica veritatem paraphrastica interpretatio, Kraków 1532.

[Mikołaj Rej z Nagłowic], Psalterz Dawidów, wyd. S. Ptaszycki. Petersburg 1901.

Żołtarz Dawidów przez mistrza Walentego Wróbla z Poznania na rzecz polską wyłożony, Kraków 1539.

Cytowana literatura przedmiotu

Encyklopedia chrześcijaństwa. Historia i współczesność. 2000 lat nadziei, Warszawa 1997, hasło: Przymierze.

¹¹ Zob. K. Meiler, *Jakuba Lubelczyka Psalterz Dawida z roku 1558*, Poznań 1992, s.46-48.

Keel D., Die Welt der altorientalischer Bildsymbolik und das Alte Testament. Am Beispiel der Psalmen, Zürich 1972.

Lach S. ks., Rozwój ofiar w religii starotestamentowej, Poznań 1970.

Meller K., Jakuba Lubelczyka Psalterz Dawida z roku 1558, Poznań 1992.

Rad G. von, Opfer des AT, w: Theologie des AT, München 1966.

Szczańcki P. OSB, Służba Boża w dawnej Polsce. Studia o mszy św., Poznań 1962.

TRANSLATIONS OF THE NAMES OF OLD TESTAMENT SACRIFICES
IN M. REJ'S *PSALTERZ DAWIDOWY* (*DAVID'S PSALTER*)

S u m m a r y

In the article the way of translating the Old Testament realities connected with sacrifices in Miłkołaj Rej's *Psalterz Dawidowy* is presented. In order to check originality of the poet's translational solutions they are compared with, on the one hand, the basis of the translation, that is *Psalmorum omnium iuxta hebraica veritatem paraphrastica interpretatio* by Johan van der Campen, and on the other, with an earlier Polish translation (from Vulgate), *Żoltarz*, by W. Wróbel.

The analyses that have been made have shown that Rej, translating the parts of Psalms in which Old Testament sacrifices are referred to, is distant both from the letter and the spirit of the original text. Adjusting his translation to the needs of the contemporary reader he consequently eliminates from his paraphrase all Old Testament sacrifice realities, as incompatible with the spirit of the Christian religion. In their place he introduces first of all spiritual sacrifices that were highly valued in the 16th century, or, he speaks about the very act of sacrifice without launching forth in details. In the text he refers twice to the sacrifice rite that was common in his times. Fragments connected with sacrifices are also modernized by W. Wróbel; however, he does it not like Rej, that is by a definite wording of the text of the Psalms, but by placing a commentary explaining the meaning of selected phrases next to particular verses.

Translated by Tadeusz Karlowicz

Słowa kluczowe: Rej, Psalterz, tłumaczenie, ofiary, Wróbel, Campensis.

Key words: Rej, Psalter, translation, sacrifices, Wróbel, Campensis.